

STANISŁAW KOTKOWSKI

POLITYKA RZĄDU KRÓLESTWA POLSKIEGO
I ADMINISTRACJI CARSKIEJ
WOBEC SEMINARIUM DUCHOWNEGO W SANDOMIERZU
1841–1914*

Seminarium diecezjalne w Sandomierzu zostało założone przez bpa A.P. Burzyńskiego w związku z realizacją postulatów bulli Piusa VII *Ex imposita nobis* z 30 VI 1818 r. a dotyczącej erekcji diecezji sandomierskiej i organizacji jej uczelni duchownej. Uroczyste otwarcie seminarium nastąpiło 7 XI 1820 r.¹

Seminarium sandomierskie, podobnie jak inne uczelnie duchowne, dzieliło losy Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim. Zarówno usiłowania władzy politycznej zmierzające do zniszczenia autonomii Kościoła na ziemiach polskich, jak i jej ambicje rasyfikatorskie, znajdują pełne odbicie w ówczesnych kolejach seminarium w Sandomierzu. W dążeniu władz zaborczych do podporządkowania sobie seminarium sandomierskiego można wyodrębnić trzy etapy uwarunkowane odmiennymi stosunkami polityczno-kościelnymi. Pierwszy z nich (1841–1863 r.) to stadium zwiększającej się ingerencji czynników rządowych w wewnętrzne życie seminaryjne. Drugi (1863–1905 r.) był okresem walki władz kościelnych z zaborcą usiłującym roztoczyć wszechstronną kontrolę i nadzór nad seminarium, a zwłaszcza nad kształceniem i wychowaniem alumnów. Wreszcie trzeci (1905–1914 r.) obrazuje finał polityki rasyfikatorskiej władz carskich w seminarium.

I. Rządowy nadzór seminarium przed 1863 r.

Polityka rządu Królestwa Polskiego po insurekcji i wojnie polsko-rosyjskiej 1830–1831 r. zmierzała do jeszcze większego niż poprzednio ograniczenia wolności Kościoła

---

* Artykuł niniejszy stanowi część rozdziału II rozprawy doktorskiej z zakresu historii Kościoła pt. *Seminarium Duchowne w Sandomierzu 1841–1926*. Lublin 1971 (mps BKUL), pisanej pod kierunkiem Ks. prof. dr Mieczysława Żywczyńskiego.

Brak paginacji w poszytach archiwalnych przytoczonych poniżej został zastąpiony przez datę omawianego pisma (p.).

¹ S. Kotkowski. *Nauczanie w Sandomierskim Seminarium Diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (1820–1841)*. RTK 18:1971 z. 4 s. 28.

ła katolickiego². Nacisk sytuacji politycznej przejawiał się nie tylko w ściślejszym uzależnieniu poczynań organizacyjno-naukowych seminariów duchownych od decyzji rządu Królestwa, ale również i w działalności prześladowczej prawosławnego rządu rosyjskiego, przybierającej zresztą rozmaite nasilenie w różnych momentach historycznych. W takiej sytuacji życie seminaryjne napotykało na cały szereg ukazów rządowych, które w praktyce paraliżowały, a nawet uniemożliwiały normalne jego funkcjonowanie³. Władze zaborcze skierowały bowiem szczególną uwagę na uczelnie duchowne w Królestwie dążąc do narzucenia im ścisłej inspekcji rządowej nad kierunkiem nauczania i wychowania alumnów⁴. W tym celu została zorganizowana z polecenia cara Mikołaja I, jeszcze 15 VII 1833 r., Rada Wychowania Publicznego, w skład której ze strony władz kościelnych rzymskokatolickich wchodziło 2 duchownych⁵. Rada miała sprawować między innymi nadzór nad seminariami duchownymi, „aby w nich nauki w tym samym duchu co w szkołach publicznych były dawane i całe prowadzenie seminariów do jednego celu skierowane zostało”⁶. Ingerencją też rządu Królestwa w wewnętrzne życie seminaryjne był reskrypt Komisji Rządowej SWDiOP z 9 II 1835 r. zobowiązujący biskupów, ażeby corocznie przysyłać jej trzy listy z danymi personalnymi o profesorach i alumnach oraz raport o stanie uczelni duchownej⁷.

W tym czasie w obronie podstawowych i zasadniczych praw Kościoła na polu wychowania i nauczania młodzieży duchownej w Królestwie przed zakusami i roszczeniami władzy świeckiej wystąpił Watykan, posiadający w dziejach politycznych i religijnych omawianego okresu znacznie niezwykle doniosłe⁸. Watykan bowiem z racji

² Literaturę zajmującą się sytuacją Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim (w okresie omawianym przez niniejsze studium) dokładnie scharakteryzował M. Żywczyński. *Z badań i literatury o Kościele katolickim w Rosji i Królestwie Polskim w wieku XIX*. „Nova Polonia Sacra” 3:1939 s. 100–140. Polityce kościelnej rządu Królestwa po 1831 r. poświęcone są opracowania tegoż autora pt. *Geneza i następstwa encykliki Cum primum z 9 VI 1832 r. Watykan i sprawa polska w latach 1830–1837*. Warszawa 1935; *Rząd Królestwa Kongresowego i kler katolicki w przededniu 1848 r.* PHis 38:1948 s. 129–136; *Kościół i duchowieństwo w powstaniu styczniowym. (Stan badań w zarysie)*. PHis 34:1937/38 s. 512–525.

³ Wszelkie zarządzenia rządowe w kwestii seminariów opierały się na dekreście z 18 II 1817 r. o „opiece i dozorze” nad duchowieństwem rzymskokatolickim. Zob. AGAD Akta Rady Stanu Królestwa Polskiego, Sekretariat Główny, Vol. sygn. 54. Organizacja Duchowieństwa Katolickiego (1816–1821) k. 114.

⁴ Żywczyński. *Rząd Królestwa Kongresowego* s. 130–134.

⁵ T. Manteuffel. *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*. Warszawa 1929 s. 30–31, 127–128.

⁶ Archiwum Seminarium Duchownego w Sandomierzu (ArSDSd), Akta Seminarium Sandomierskiego z 1835, 1836 i 1837 r. — kopia p. 9 II 1835.

⁷ Zgodnie z tym zarządzeniem władza diecezjalna przysyłała komisji rządowej dane o seminarium sandomierskim. Zob. Archiwum Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (ArSd), Akta seminaryjne (ASemSd), Akta naukowego usposobienia profesorów i alumnów seminarium (1842–1869) p. 2 VIII 1842; akta alumnów seminarium (1870–1881) p. 13 VIII 1875; Akta alumnów seminarium duchownego (1895–1903) p. 30 X 1895.

⁸ Żywczyński. *Geneza i następstwa encykliki*. 188.

religijnych zawsze o Kościele katolickim w zaborze rosyjskim pamiętał i dla polepszenia doli katolików robił szereg prawdziwych wysiłków⁹. Świadczą o tym między innymi układy, jakie Stolica Apostolska zawierała z rządem rosyjskim, aby zagwarantować seminariom duchownym organizację zgodną z przepisami kościelnymi¹⁰.

Konkordat zawarty pomiędzy Kurią Rzymską i rządem rosyjskim 3 VIII 1847 r. zapewniał ordynariuszom diecezji, zgodnie z ustawami Soboru Trydenckiego, nadzór nad nauką i wychowaniem w seminariach¹¹. Według konkordatu wybór jak i usuwanie z urzędu rektora, inspektora (wicerektora) i profesorów uczelni duchownej należało wyłącznie do kompetencji biskupa, który jednak przy ich nominacji musiał uwzględnić opinię i życzenie władz państwowych¹². Program nauk dla seminarium układać miał biskup¹³. Konkordat ten faktycznie pozostał martwą literą na papierze. Rząd bowiem w dalszym ciągu nie odstępował od zamiaru urządzania spraw dotyczących seminariów duchownych na modłę i według pojęć rosyjskich, czuwając nad przestrzeganiem tych przepisów konkordatu, które były zgodne z linią polityczną państwa¹⁴.

II. Próby podporządkowania seminarium przez rząd Królestwa Polskiego w latach 1863–1905

Po klęsce powstania styczniowego wzrósł jeszcze bardziej w Królestwie Polskim ucisk Kościoła katolickiego. Kurs polityki rządowej skierował swe ostrze bezpośrednio w instytucje kościelne, m.in. w seminaria.

Od 1865 r. każdy kandydat na profesora seminarium sandomierskiego musiał być zatwierdzony przez gubernatora radomskiego, a niekiedy nawet przez warszawskiego generała-gubernatora¹⁵. W tymże roku ks. W.A. Czerkaskij, jako główny dyrektor Komisji Rządowej SWiD, powołując się na wspomniany konkordat, zwrócił się do biskupa sandomierskiego, aby ten przesłał mu do zatwierdzenia listę profesorów seminarium¹⁶. Bp J. Juszyński wysyłając żadaną listę nadmienił w niej, iż rektor Kon-

⁹ Tamże s. 271.

¹⁰ S. Mystkowski. *Wychowanie i kształcenie kleru w konkordatach XIX i XX wieku*. Włocławek 1934 s. 3 nn.

¹¹ *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e la autorità civili*. A cura di A. Mercati. Vol. 1. (Roma 1954) art. XXI s. 758. Por. *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772–1864. Wybór źródeł*. Oprac. O. Beiersdorf. Wrocław 1960 s. 153.

¹² *Raccolta di concordati* art. XXII s. 758. Por. *Papiestwo wobec sprawy polskiej* s. 153.

¹³ *Raccolta di concordati* art. XXVIII s. 760. Por. *Papiestwo wobec sprawy polskiej* s. 154.

¹⁴ Konkordat został opublikowany przez rząd w „Dzienniku Warszawskim” 23 XI 1856 r., obcięty, bez wstępu; Zob. J.S. Pelczar. *Pius IX i jego pontyfikat na tle dziejów Kościoła w XIX wieku*. T. 2. Przemyśl 1908 s. 359.

¹⁵ ArSd; ASemSd; Akta alumnów seminarium (1870–1881) p. 19 I 1878; Akta funduszków seminarium (1871–1915) p. 13 XI 1874.

¹⁶ ArSd; ASemSd; Akta naukowego usposobienia profesorów i alumnów seminarium (1842–1869) p. 13 III 1865.

stanty Foltański został już przez władze rządowe 10 I 1865 r. zatwierdzony na tej posiadzie. Natomiast pozostali profesorowie wprawdzie nie posiadają specjalnego zatwierdzenia, lecz każdego roku w miesiącach styczniu i lipcu dane personalne o nich były przesyłane odpowiedniej komisji rządowej¹⁷. W odpowiedzi Czerkaskij zawiadomił biskupa, iż „wymienieni kapłani w postępowaniu swoim pod względem politycznym okazują się wątpliwymi; uwzględniając jednakże mogące pojawić się trudności w wyszukaniu na ich miejsce innych, stosownych na te posady kandydatów [...] Komisja Rządowa, nie zatwierdzając tych kapłanów na posadach profesorów, zezwala wszelako na czasowe pozostawienie ich przy wykładaniu nauk w Seminarium, lecz pod osobistą za nich odpowiedzialnością i dozorem Waszej Excelencji, i z zastrzeżeniem, że jeżeliby w przyszłości ci poszlakowani zostali o jakiegokolwiek nieodpowiednie działania, to zostaną od rzeczonych obowiązków stanowczo usunięci”¹⁸.

W omawianym okresie zdarzały się wypadki, że władze zaborcze nie chciały zatwierdzić na stanowiska profesorskie w seminarium przedstawionych przez biskupa kandydatów, a nawet usunięcia przez nie z tej uczelni nieprzychylnych rządowi wykładowców¹⁹. Przed objęciem posady profesorskiej kandydat musiał składać przysięgę na wierność tronowi i podpisać deklarację stwierdzającą, że nie należy on do tajnych towarzystw²⁰.

Na odcinku wyniszczenia Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim szczególnie zasłużyli się dwaj przedstawiciele rządu carskiego: W. A. Czerkaskij i M. Milutin. Choć krótko zajmowali stanowiska urzędnicze, to jednak skutki ich rządów były bardzo bolesne i dawały się odczuć aż do pierwszej wojny światowej²¹. W 1866 r. rząd ostatecznie zerwał konkordat z 1847 r.²² Nie wpłynęło to jednak w większym stopniu na zmianę kierunku polityki państwowej w stosunku do Kościoła katolickiego. Rząd carski miał bowiem od dawna ustaloną linię postępowania w tej dziedzinie.

W omawianym przez nas okresie władze rządowe przystąpiły do bezwzględnej rusyfikacji społeczeństwa polskiego w myśl założeń M. Katkowa²³. Mocą ukazu carskiego z 20 XI 1875 r. wprowadzono do studiów seminaryjnych nauczanie języka rosyjskiego, literatury rosyjskiej, historii Rosji i wyznaczono pensje wykładowcom

¹⁷ Tamże p. 26 III 1865.

¹⁸ BSemSd Akta t. s. osób należących do zwierzchności i służby w seminarium (1858–1866) p. 25 I 1866.

¹⁹ ArSDSd Rozmaite korespondencje z rządem i władzą diecezjalną z 1870 r., p. 22 VI 1870; Księga sesyjna Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907–1919) s. 189.

²⁰ ArSd ASemSd Akta naukowego usposobienia profesorów i alumnów seminarium (1842–1869) p. 14 VIII 1846 i 16 VI 1865.

²¹ W. Czerkaskij (1824–1878), książę, dyrektor komisji spraw wewnętrznych, otrzymał dymisję w 1866 r. Natomiast M. Milutin otrzymał dymisję 21 III 1867 r.

²² Ukaz zrywający konkordat podpisał cesarz Aleksander II dnia 4 XII 1866 r. Zob. Z. Olszawska-Skowrońska. *Le concordat de 1847 avec la Russie. D'après les documents authentiques*. SPM VII/IX s. 485.

²³ M. Katkow (†1887), redaktor „Moskiewskich Wiedomosti”, fanatyk panslawizmu i prawosławia.

tych przedmiotów równe pensjom profesorskim szkolnictwa średniego w Królestwie Polskim. O powyższym zarządzeniu carskim powiadomił biskupów Królestwa 24 XII 1875 r. warszawski generał-gubernator Kotzebue²⁴.

W seminarium sandomierskim języka rosyjskiego i literatury rosyjskiej nauczano od 1868 r.²⁵ Bp Juszyński w odpowiedzi na powyższą odezwę powiadomił warszawskiego generała-gubernatora, iż w uczelni sandomierskiej przewidziano na nauczanie języka rosyjskiego 2 godz. tygodniowo w ciągu dwóch lat (na kursach przygotowawczych) i historii Rosji również 2 godz. tygodniowo w ciągu trzech lat (na kursach teologicznych). Poza tym prosił go, aby sam zdecydował o wynagrodzeniu profesora tych przedmiotów²⁶.

Kwestia nauczania przedmiotów „rosyjskich” w seminariach duchownych została ostatecznie uregulowana w umowie z 24 XII 1882 r., którą ze strony Stolicy Apostolskiej podpisał Sekretarz Stanu kard. Ludwik Jacobini, a w imieniu cesarza rosyjskiego jego pełnomocnik M. Buteniew²⁷. Umowa gwarantowała nietykalność władzy biskupów nad seminariami, zastrzegając rządowi jedynie prawo ogólnego nadzoru nad tymi uczelniami tak, jak nad każdą instytucją szkolną, oraz ingerencję w szerszym zakresie w sprawie nauczania języka rosyjskiego, historii Rosji i literatury rosyjskiej. Profesorowie tych przedmiotów mieli być mianowani przez ordynariuszy za uprzednim porozumieniem z rządem²⁸. Poza tym Stolica Apostolska zastrzegła, iż profesorem przedmiotów „rosyjskich” ma być katolik. Rząd carski jednak przy ogłaszaniu tekstu umowy zastrzeżenie wspomniane opuścił²⁹.

Minister spraw wewnętrznych hr. Tołstoj, przysyłając biskupowi sandomierskiemu tekst powyższej umowy, dołączył do niej odezwę noszącą datę 26 X 1883 r. Wyjaśnił w niej, że chociaż do biskupów należy bezpośredni zarząd seminariami, układanie dla nich regulaminu i przestrzeganie w nich karności, to jednak nominacja rektora, inspektora, profesorów i wykładowców przedmiotów „rosyjskich” może nastąpić tylko za zgodą władz cywilnych. Ponadto programy i plany przedmiotów „rosyjskich” mają być uprzednio zatwierdzone przez te władze. W dalszym ciągu odezwę minister komunikował, iż rząd w układach z Kurią Rzymską zastrzegł sobie taki sam zwierzchni nadzór nad kierunkiem formacji nauczająco-wychowawczej młodzieży seminarnej, jaki posiada w naukowych zakładach świeckich³⁰. Wspomniane posunięcia

²⁴ ArSDSd ASemSd Akta alumnów seminarium (1870–1881) p. 24 XII 1875. ArLb Rep. 60 VIII Nr 8, p. 24 XII 1875.

²⁵ Schematyzmy diecezji sandomierskiej 1869 r. s. 7. Historię Rosji zaczęto wykładać w seminarium sandomierskim od 1876 r. Zob. jw. r. 1877 s. 14.

²⁶ ArSDSd ASemSd Akta alumnów seminarium (1870–1881) p. 14 I 1876.

²⁷ A. Boudou. *Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXe siècle*. T. 2:1848–1883. Paris 1925 s. 533–536.

²⁸ *Raccolta di concordati* jw. § 3 s. 1017.

²⁹ W. Urban. *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem (1815–1965)*. [Romae] 1966 s. 284.

³⁰ ArSd ASemSd Akta normalnych rozporządzeń co do seminarium (1883–1918) s. 1–8.

rządu zaborczego na razie jeszcze nie godziły w istotę ustroju seminariów duchownych.

W uczelni sandomierskiej do 1886 r. przedmioty „rosyjskie” wykładali księża³¹. W tymże roku warszawski generał-gubernator J. Hurko, w oparciu o ukaz carski z 18 III 1886 r. powiadomił biskupa sandomierskiego, iż pensje wykładowców tych przedmiotów będzie asygnował rząd w wysokości równającej się wynagrodzeniu profesorów w średnich zakładach naukowych Ministerstwa Oświecenia Publicznego „Prwiślańskiego Kraju”³². Zgodnie jednak z ukazem wydanym 8 XI 1875 r. wyznaczenie tych pensji dopiero wówczas nastąpi, gdy biskup zleci wykłady przedmiotów „rosyjskich” w seminarium sandomierskim jednemu z profesorów świeckich miejscowego gimnazjum³³. Biskup A. K. Sotkiewicz po porozumieniu się z władzami rządowymi mianował 6 XI 1886 r. wykładowcą języka rosyjskiego i historii Rosji w uczelni duchownej profesora Sandomierskiego Męskiego Progimnazjum Feliksa Przybyłowskiego³⁴.

W tym czasie zaczęły się ze strony rządu zaborczego gwałtowne próby wprowadzenia bezwzględnej kontroli i rusyfikacji uczelni duchownych w Królestwie Polskim. Inicjatorami tych posunięć rządowych byli: J. Hurko, będący w latach 1883–1895 warszawskim generałem-gubernatorem i A. Apuchtin, kurator okręgu naukowego warszawskiego w latach 1879–1897³⁵.

A. Apuchtin mszcząc się na biskupach Królestwa za podjętą, wbrew jego woli, inicjatywę uzyskania zezwolenia cesarskiego na uczenie przez kapłanów nauki religii w szkołach ludowych, rozpoczął wraz z ministrem oświaty hr. Deljanowem walkę przeciwko seminarium duchownym. W tym celu kurator do rozporządzenia komitetu ministrów (z 28 III 1892 r.) *O wykładaniu w szkołach początkowych warszawskiego okręgu naukowego katechizmu rzymsko-katolickiego wyznania* dołączył okólnik, w którym twierdził, że „najściślejszy i stały nadzór nauczycielskiej działalności katolickich duchownych parafialnych nie może wydać szczególnie wydatnych i korzystnych następstw, jeśli nadzór ten nie będzie miał miejsca przy początkowym przygotowaniu młodych ludzi w seminariach katolickich”³⁶. Z tej racji — pisał Apuchtin — sekretarz stanu, hr. Deljanow wyjaśnił, że na podstawie art. 6 ukazu carskiego z 11 IX 1864 r. *O dyrekcjach naukowych w Królestwie Polskim* naczelnicy „tych dyrekcji obowiązani są [...] zwiedzać zakłady naukowe nie podlegające ministerstwu oświaty i przedstawiać swe uwagi za pośrednictwem swej zwierzchności do rozpatrzenia władz zarządzających tymi zakładami”³⁷. Na mocy zaś postanowienia Komitetu Urządzającego

³¹ Schematyzmy diecezji sandomierskiej 1887 r. s. 17; ArSd s. 10 nn.

³² ArSd s. 25.

³³ Tamże s. 25 nn.

³⁴ Tamże s. 27 nn.

³⁵ P. Kubicki. *Spoleczna działalność Kościoła w Polsce i martyrologium rzymsko-katolickiego duchowieństwa oraz wiernych pod zaborami pruskimi i rosyjskim*. Sandomierz 1930 s. 189.

³⁶ J. Zdanowski. *Z walki o wolność Kościoła pod zaborem rosyjskim*. Kielce 1925 s. 11.

³⁷ Tamże. Tekst rosyjsko-polski art. 6 ukazu carskiego z 11 IX 1864 r. znajduje się w *Dzienniku Praw* (62:1864 s. 392–393).

w Królestwie Polskim z 6 III 1865 r. — komunikował kurator — powyższy przepis dotyczy wszystkich zakładów naukowych będących pod zarządem kościelnym, a więc także i seminariów duchownych. Na tej zasadzie postanowiono wyłączyć seminaria spod władzy biskupów i oddać je pod zarząd dyrekcji naukowych³⁸.

Okólnik Apuchtina, sprzeczny z przepisami prawa kanonicznego i wspomnianych układów zawartych pomiędzy Stolicą Apostolską i rządem rosyjskim, spotkał się ze zdecydowanym potępieniem ze strony episkopatu Królestwa Polskiego. Na znak protestu biskupi przesłali do generała-gubernatora Hurki i do ministra oświaty obszerne i umotywowane memoriały sprzeciwiające się ingerencji władz zaborczych w wewnętrzne życie seminariów diecezjalnych³⁹.

Memoriał w powyższej sprawie złożył w 1892 r. władzom rządowym również biskup sandomierski A. K. Sotkiewicz. W tym bowiem roku Wielikanow, naczelnik radomskiej dyrekcji szkolnej (naukowej), zwrócił się do biskupa sandomierskiego z oświadczeniem, iż kurator warszawskiego naukowego okręgu zlecił mu przeprowadzenie urzędowej wizyty w diecezjalnej uczelni duchownej. Z tego powodu prosił biskupa o przysłanie mu planów i programów wszystkich wykładanych w niej przedmiotów⁴⁰. Bp Sotkiewicz przesłał 21 X 1892 r. naczelnikowi odpowiedź odmowną, oraz — tego samego dnia — wysłał pismo do warszawskiego generała-gubernatora, w którym swoją negatywną odpowiedź uzasadnił tym, że żądania naczelnika radomskiej dyrekcji szkolnej są sprzeczne z postanowieniami konkordatu z 1847 r. i umowy z 1882 r. oraz przepisami prawa kanonicznego⁴¹. W odpowiedzi generał-gubernator Hurko pismem z 22 XI 1892 r. zaznaczył, że naczelnik dyrekcji szkolnej w Radomiu nie tylko ma prawo, ale i obowiązek wizytować zakład sandomierski⁴². Powyższe uprawnienia tłumaczył tym, iż w seminariach wychowują się przede wszystkim rosyjscy obywatele i przyszli urzędnicy. Z tego też powodu jest rzeczą konieczną, ze strony rządu, obserwacja tak politycznego jak i naukowego kierunku seminariów⁴³. W związku z tym prosił biskupa, aby nie stawiał żadnych przeszkód naczelnikowi w wykonaniu zleconego mu przez kuratora nadzoru seminarium. Dalszy opór biskupa zmuszony byłby uznać za jawne wystąpienie przeciw cesarskim zarządzeniom⁴⁴.

Sotkiewicz nie zrażając się taką odpowiedzią zwrócił się 21 XII 1892 r. do ministra spraw wewnętrznych z uzasadnieniem swego stanowiska i z żądaniem, aby minister

³⁸ Z. Olszamowska-Skowrońska. *Pie IX et l'insurrection polonaise de 1863–1864. Dans la correspondance avec les évêques du Royaume de Pologne (1862–1866)*. SPM XII s. 277–280.

³⁹ Zdanowski, jw. s. 12. Por. ArKi Akta konsystorskie nr 835. Akta zamknięcia seminarium w przeciągu 1892–1897 p. 20 i 21 V; 12 IX 1892.

⁴⁰ ArSd, ASemSd Akta normalnych rozporządzeń co do seminarium (1883–1918) p. 23 IX 1892 s. 33 nn.

⁴¹ Tamże s. 35 nn.

⁴² Tamże s. 37 nn.

⁴³ Tamże s. 38.

⁴⁴ P. Kubicki. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*. T. 1. Cz. 1. Sandomierz 1933 s. 146.

uwolnił uczelnię duchowną od nadzoru świeckich władz szkolnych⁴⁵. Ponadto naczelnikowi radomskiej dyrekcji szkolnej przesłał biskup raport o stanie seminarium, bez wyrażenia zgody na wizytacje i nadzór tej uczelni przez państwowe władze szkolne⁴⁶.

Wzmoczone ataki mające na celu podporządkowanie władzom państwowym Seminarium sandomierskiego (podobnie jak i pozostałych uczelni duchownych Królestwa) zaczęły się w 1895 r. W tym bowiem czasie generał-gubernator polecił biskupowi Sotkiewiczowi, aby w uczelni sandomierskiej były zachowywane przepisy ukazu carskiego z 30 V 1895 r.⁴⁷ Ukaz ten postanawiał: 1. aby każdy aspirant przyjmowany do seminarium, który nie posiada świadectwa dojrzałości, a opuścił szkołę wcześniej niż przed pół rokiem, składał dodatkowy egzamin, w dowolnie wybranym państwowym gimnazjum lub progimnazjum, z języka rosyjskiego, historii i geografii Rosji w zakresie programu 4 klas; 2. aby egzaminy przejściowe i maturalne z przedmiotów „rosyjskich” odbywały się w obecności miejscowego gubernatora lub jego zastępcy oraz przedstawiciela okręgu naukowego. Alumn, który nie otrzyma na tym egzaminie przynajmniej stopnia dostatecznego, nie może być promowany na kurs następny, a kończący seminarium nie może otrzymać stanowiska parafialnego; 3. aby władza diecezjalna przysyłała przed każdym nowym rokiem szkolnym miejscowemu gubernatorowi program „nieteologicznych” przedmiotów i plan ich wykładów oraz przynajmniej na trzy tygodnie przed rozpoczęciem egzaminów (przejściowych i maturalnych) powiadamiała go o ich terminie⁴⁸.

Sotkiewicz w piśmie skierowanym do generała-gubernatora z 16 VIII 1895 r., powołując się na swoje pasterskie obowiązki, prosił o wstrzymanie wykonania przepisów ukazu carskiego aż do ponownego porozumienia w tej sprawie Stolicy Apostolskiej z rządem rosyjskim⁴⁹. W odpowiedzi adresat oświadczył, iż umowa z 1882 r. oddaje rządowi zwierzchni nadzór nad seminariami, dlatego do zastosowania carskiego ukazu z 1895 r. nie są potrzebne nowe układy⁵⁰. Biskup, zdając sobie sprawę z wypaczonego tłumaczenia, ponownie zwrócił się 18 IX 1895 r. z prośbą do ministra spraw wewnętrznych⁵¹. Niemal równocześnie generał-gubernator w piśmie z 19 IX 1895 r., w oparciu o pkt 3 ukazu carskiego z 1895 r., domagał się, aby biskup przysłał mu program „nieteologicznych” przedmiotów wykładanych w Seminarium sandomierskim w bieżącym roku szkolnym. Przy tym dyplomatycznie i zręcznie wycofał swoje dotychczasowe wygórowane żądanie, gdyż używając tego samego terminu „nieteologiczny” przesłał razem z odezwą dla orientacji program tylko „rosyjskich”

⁴⁵ ArSd s. 39–42.

⁴⁶ Tamże s. 43 nn.

⁴⁷ Tamże s. 46 n., 380.

⁴⁸ Kubicki, jw. s. 146 n.

⁴⁹ ArSd s. 48–48 v.

⁵⁰ Tamże s. 49–49 v.

⁵¹ Tamże s. 50–52 v. Minister spraw wewnętrznych odpowiedział biskupowi I II 1896 r., że z powodu oczekiwanej cesarskiej koronacji Mikołaja II w bieżącym roku szkolnym zostały odwołane przejściowe egzaminy (tamże, s. 76–76 v.)

przedmiotów Seminarium Rzymskokatolickiego w Petersburgu, zatwierdzony przez ministra w 1879 r.⁵² W odpowiedzi biskup przesłał mu również tylko program języka rosyjskiego i historii Rosji wykładanych w uczelni sandomierskiej⁵³. W następnym roku radomski gubernator prosił biskupa o przesłanie jedynie programów z przedmiotów „rosyjskich”⁵⁴, który poinformował go, iż w tej sprawie skierował pismo do ministra spraw wewnętrznych z prośbą o nowe układy rządu ze Stolicą Apostolską⁵⁵. Radomski gubernator odpowiedź biskupa przesłał generał-gubernatowi. Ten zaś 13 III 1896 r. powiadomił Sotkiewicza, że w powyższej kwestii już bezskutecznie interweniowali u cesarza arcybiskup Popiel i biskupi: Nowodworski, Bereśniewicz i Jaczewski⁵⁶.

Korespondencja ta, prowadzona przez bpa Sotkiewicza z całą stanowczością, nie odniosła jednak pożądanego skutku⁵⁷. Wobec tego biskup, biorąc pod uwagę wielki brak księży w diecezji sandomierskiej, zdecydował się w 1896 r., wbrew wspomnianym przepisom państwowym, udzielić święceń kapłańskich pięciu alumnom swej uczelni i wyznaczyć im wikariaty⁵⁸. Generał-gubernator odmówił jednak zatwierdzenia tych neoprezbiterów na wyznaczone im stanowiska, a ponadto 29 II 1897 r. skierował do biskupa odezwę w tonie bardzo zdecydowanym, aby ich wycofał z placówek parafialnych oraz powiadomił duchowieństwo, że nie wolno takich kapłanów dopuszczać do sprawowania służby Bożej⁵⁹. Pod naciskiem rządu biskup zmuszony był powyższą decyzję wykonać⁶⁰.

Kwestię nadzoru państwowego nad seminariami diecezjalnymi częściowo regulowała konwencja zawarta 2 IV 1897 r. między Kurią Rzymską i rządem rosyjskim⁶¹. Treść jej kard. M. Rampolla przesłał 21 IV 1897 r. arcybiskupowi Popielowi, który z kolei rozesłał ją wszystkim biskupom w Królestwie Polskim⁶². Postanowienie tej umowy w formie nakazu carskiego z 15 IV 1897 r. podał do wiadomości władzom diecezjalnym Królestwa generał-gubernator Imeretyński⁶³. Porozumienie ograniczało ingerencję rządową w uczelniach duchownych wyłącznie do przedmiotów „rosyjskich”, pozwalając ich postępy kontrolować świeckim władzom szkolnym. Biskupi nadal mieli zagwarantowaną zwierzchnią władzę nad seminariami. Stolica Apostolska tylko w rzeczach nieistotnych zrobiła pewne ustępstwa w stosunku do władz

⁵² Tamże s. 53–53 v.

⁵³ Tamże s. 55.

⁵⁴ Tamże s. 59.

⁵⁵ Tamże s. 60; Kubicki, jw. s. 148.

⁵⁶ ArSd s. 61–61 v. Kubicki, jw. s. 148 n.

⁵⁷ Interwencja biskupa u cara w powyższej sprawie nie przyniosła żadnego rezultatu. Zob. ArSd s. 76–76 v.

⁵⁸ Tamże s. 62 nn.

⁵⁹ Tamże s. 62–76 v. Kubicki, jw. s. 149.

⁶⁰ ArSd s. 63 n.

⁶¹ Tekst konwencji: *Raccolta di concordat* Vol. 1 s. 1098 n.

⁶² ArSd s. 72–79.

⁶³ Tamże s. 77; Zob. ArLb Rep. 60 VII, Nr 9, p. 10 V 1897.

państwowych. Natomiast punkt 2 ukazu carskiego z 30 V 1895 r. uległ zmianie na korzyść władz kościelnych. Skasowana została klauzula uzależniająca promocje alumnów na wyższy kurs oraz ich nominacje na stanowiska parafialne od pozytywnych wyników uzyskanych na egzaminach z przedmiotów „rosyjskich”. Odtąd stopnie uzyskane na tych egzaminach miały być brane pod uwagę tylko przy ocenie ogólnego postępu alumnów w naukach⁶⁴. Ponadto rząd w okólniku skierowanym do biskupów Królestwa Polskiego 20 V 1897 r. wyraził zgodę na to, aby neoprezbiterzy z 1896 r. po wykazaniu przed gubernatorem kwalifikacji do prowadzenia aktów urzędnika stanu cywilnego otrzymali pełne uprawnienia przysługujące duchowieństwu⁶⁵.

Zgodnie z postanowieniami konwencji z 1897 r. władza diecezjalna w Sandomierzu przysyłała odtąd właściwym czynnikom rządowym programy i plany przedmiotów „rosyjskich” wykładanych w seminarium oraz powiadamiała o terminach przeprowadzanych w ich zakresie egzaminów⁶⁶. Rząd bowiem wymagał, aby wszelkie rozporządzenia świeckich władz szkolnych odnoszące się do nauczania przedmiotów „rosyjskich” w uczelniach duchownych były skrupulatnie zachowywane⁶⁷.

Zatarg został więc chwilowo zażegnany. Młodzi kapłani otrzymali zgodę rządu na zajęcie placówek duszpasterskich. Takie jednak załatwienie sprawy było chwilowe. W następnym bowiem roku rząd rosyjski domagał się, aby alumni sandomierscy, których egzamin delegaci rządu uznali za niedostateczny, składali egzamin poprawkowy z początku w gmachu władz gubernialnych w Radomiu, a później nawet w Warszawie (w III Gimnazjum)⁶⁸.

W końcu ubiegłego stulecia władze zaborcze usiłowały zwiększyć tempo rusyfikacji młodzieży duchownej. W związku z tym minister spraw wewnętrznych powiadomił 26 VI 1898 r. biskupa Sotkiewicza, iż wykształcenie alumnów sandomierskich z przedmiotów „rosyjskich” jest niedostateczne z racji ograniczonego programu i braku wykwalifikowanych sił profesorskich⁶⁹. Żądał też, aby biskup rozszerzył program nauczania tych przedmiotów i wskazał profesora, który by podjął się prowadzić na odpowiednim poziomie wykłady z przedmiotów „rosyjskich”⁷⁰. W odpowiedzi z 4 VIII 1898 r. Sotkiewicz zaznaczył, iż stara się o to, aby „alumni znali język rosyjski [...] i w sposób należyty [korzystali] z wykładów — a jeżeli nie wszyscy w jednakowym stopniu postępy okazują, to zależy od ich większych lub mniejszych zdolności. W ogóle jednak postępy są zadowalające”⁷¹. Biskup spełniając życzenie rządu zgodził się

⁶⁴ ArSd s. 72v.–73.

⁶⁵ Tamże s. 80–80 v. Zob. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach, Oddział Terenowy w Radomiu (WAPR) Akta Dyrekcji Szkolnej Radomskiej, sygn. 388, Vol. 1, p. 20 V 1897.

⁶⁶ ArSd s. 85 nn.; WAPR, jw.

⁶⁷ ArSd s. 68 nn.; WAPR, jw. p. 1 IX 1898.

⁶⁸ A. Szymański. *Urywek z historii Sandomierskiego Seminarium Duchownego*. KDS 22:1929 s. 189; WAPR jw.

⁶⁹ ArSd s. 204

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże s. 211.

zwiększyć program przedmiotów „rosyjskich”, przeznaczając na ich nauczanie 10 godzin lekcyjnych w tygodniu⁷².

Dalszym etapem w przeprowadzaniu rusyfikacji uczelni duchownych była obsada przedmiotów „rosyjskich” jednostkami oddanymi rządowi. W tym celu w roku szkolnym 1898/99 władze państwowe udzieliły dymisji niewygodnym dla siebie profesorom przedmiotów „rosyjskich” w seminariach Królestwa Polskiego⁷³. W związku z tym Feliks Przybyłowski, profesor przedmiotów „rosyjskich” w seminarium sandomierskim, na mocy rozporządzenia warszawskiego gen.-gubernatora z 24 VIII 1898 r. chwilowo został zwolniony z obowiązków wykładowcy. Dzięki bowiem interwencji biskupa sandomierskiego u władz państwowych otrzymał on 8 X 1898 r. z powrotem dawne stanowisko profesorskie⁷⁴.

Wykłady i egzaminy z przedmiotów „rosyjskich” w wysokim stopniu utrudniały wykształcenie filozoficzno-teologiczne alumnów, którzy musieli poświęcać sporo czasu na ich przygotowanie, zwłaszcza gdy obok egzaminów ustnych rząd wprowadził w 1900 r. także pisemne. W tym bowiem roku 6 XII minister oświecenia publicznego wydał instrukcję dla przedstawicieli świeckiego szkolnictwa, biorących udział w egzaminach z przedmiotów „rosyjskich” w seminariach duchownych Królestwa Polskiego. Punkt 1 instrukcji przewidywał egzaminy pisemne dla alumnów kończących uczelnię duchowną. Tematy tych egzaminów miał naznaczać przedstawiciel świeckich władz szkolnych. On również prace te, z wystawionymi ocenami, obowiązany był przedłożyć kuratorowi okręgu naukowego lub naczelnikowi dyrekcji szkolnej⁷⁵. Nowym obostrzeniem przepisów dla zdających egzamin maturalny z przedmiotów „rosyjskich” było wprowadzenie w 1902 r. tzw. poprawek poza seminarium⁷⁶. Na skutek raportu ministra spraw wewnętrznych o niskim poziomie nauczania przedmiotów „rosyjskich” w seminariach Królestwa Polskiego car wydał 30 I 1902 r. ukaz, w którym zdecydował, aby „wprowadzono sposobem środka tymczasowego do chwili, aż nauka tych przedmiotów będzie prawidłowo zorganizowana, że kończący seminaria i pragnący zająć miejsca proboszczów i inne urzędy duchowne, ale uznani przez gubernatorów i delegatów okręgów naukowych za niedostatecznie znających przedmioty „rosyjskie”, będą dopuszczani do tych urzędów, przy zachowaniu wszelkich innych warunków wymaganych, dopiero po złożeniu świadectwa, iż złożyli dodatkowy egzamin z tych przedmiotów w zakresie programu, przepisanego przez ministerium spraw wewnętrznych dla seminariów rzymsko-katolickich”⁷⁷. Czas i miejsce tych egzaminów miały być oznaczone przez kuratora warszawskiego okręgu naukowego po po-

⁷² Tamże s. 211 nn.

⁷³ SemSd sygn. G. 1389 s. 9; por.: ArLb Rep, 60, VIII, Nr 9, p. 24 VIII 1898.

⁷⁴ ArSd s. 97–100.

⁷⁵ Tamże s. 218 i 238 nn.; BSemSd, s. 48 n.; WAPR, jw. (znajduje się tu drukowany tekst instrukcji z 6 XII 1900).

⁷⁶ Kubicki, jw. s. 151.

⁷⁷ PKat 40:1902 s. 490; Por. ArSd, jw. s. 250.

rozumieniu się z miejscowym generałem-gubernatorem⁷⁸. Na tej podstawie warszawski generał-gubernator wydał 26 IX 1902 r. instrukcję określającą sposób przeprowadzania egzaminów poprawkowych z przedmiotów „rosyjskich”⁷⁹.

Administrator diecezji sandomierskiej Stanisław Ździtowiecki zaprotestował przeciwko postanowieniom zarówno instrukcji z 6 XII 1900 r., jak również ukazu carskiego z 30 I 1902 r. i instrukcji z 26 IX 1902 r., jako niezgodnych z przepisami prawa kanonicznego i układów Stolicy Apostolskiej z rządem rosyjskim⁸⁰. Władze zaś rządowe twierdząc przeciwnie, nie chciały w niczym ustąpić⁸¹.

W 1902 r. przedstawiciele świeckich władz szkolnych usiłowali w Seminarium sandomierskim narzucić swoje tematy pisemnych egzaminów maturalnych z przedmiotów „rosyjskich”. Ździtowiecki sprzeciwił się temu. Wówczas delegaci świeccy na znak protestu odmówili wzięcia udziału w tych egzaminach, które wobec tego odbyły się bez ich kontroli⁸². Rząd jednak kwestionując legalność w ten sposób przeprowadzanych egzaminów, poczynając od 1902 r. nie chciał zatwierdzać na stanowiska kościelne nowo wyświęconych kapłanów żądając, aby składali oni poprawkowe egzaminy z przedmiotów „rosyjskich”⁸³. W latach następnych biskup sandomierski Stefan Zwierowicz na próżno zwracał się kilkakrotnie do władz rządowych o zatwierdzenie wspomnianych neoprezbiterów na wakujące placówki parafialne⁸⁴.

III. Finał polityki rusyfikacyjnej władz carskich w Seminarium w latach 1905–1914

Dopiero od czasu wojny rosyjsko-japońskiej i wewnętrznych zamieszek rewolucyjnych 1905 r. zaczyna się powolne odprężenie surowych przepisów państwowych, dotyczących egzaminów w seminarium z przedmiotów „rosyjskich”. Ukaz tolerancyjny z 30 IV 1905 r. skasował egzaminy poprawkowe z tych przedmiotów i zezwolił wszystkim księżom, którzy jeszcze wspomnianych egzaminów nie zdali, na objęcie stanowisk kościelnych⁸⁵. Warszawski generał-gubernator Maksymowicz powiadomił 25 V 1905 r. biskupa sandomierskiego o tym, że tematy pisemnych egzaminów maturalnych ogłaszać ma ordynariusz diecezji, a nie przedstawiciele świeckich władz szkol-

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ ArSd s. 264–265v.

⁸⁰ Z wyjątkiem biskupów: lubelskiego, sejneńskiego i kieleckiego, podobnie uczynili inni ordynariusze diecezji Królestwa Polskiego (tamże s. 345 nn.). Por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie sygn. Rep. 7 nr 155/1903 s. 60.

⁸¹ ArSd s. 249 nn.

⁸² Postępowanie przedstawicieli świeckich władz szkolnych na pisemnych egzaminach maturalnych z przedmiotów „rosyjskich” w seminariach nie było jednolite. Na przykład nie narzucali oni swoich tematów egzaminacyjnych w seminarium warszawskim i plockim (tamże s. 280 v. nn.). Por. ArLb Rep. 60, XIX, Nr 5, p. 2 V i 25 IX 1903.

⁸³ ArSd, s. 290 nn. Kubicki, jw. s. 151.

⁸⁴ ArSd s. 325–326v.

⁸⁵ Tamże s. 336–336v. Por. Kubicki, jw. s. 153.

nych⁸⁶. W tym samym roku warszawski generał-gubernator Skalon poinformował biskupa, iż minister spraw wewnętrznych 6 IV 1905 r. unieważnił przepisy okólnika z 24 III 1886 r., z wyjątkiem 2 punktu. Zabraniały one m.in. księżom nie zatwierdzonym przez rząd na placówki parafialne spełnianie wszystkich czynności kościelnych oprócz odprawiania cichej mszy św.⁸⁷

W tym czasie rozpoczęto pertraktacje Kurii Rzymskiej z rządem rosyjskim w sprawie egzaminów pisemnych z przedmiotów „rosyjskich” w seminariach Królestwa Polskiego⁸⁸. W związku z tym biskup wrocławski Stanisław Ździtowiecki zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z zapytaniem, w jaki sposób ma rozstrzygnąć tę kwestię w swoim seminarium. Kardynał Sekretarz Stanu Merry del'Val przesłał biskupowi 10 IV 1906 r. urzędową odezwę, w której zaznaczył, aby biskupi Królestwa Polskiego na razie w sprawie wspomnianych egzaminów trzymali się przepisów konwencji z 1897 r. Ponadto kardynał drogą poufną zlecił Ździtowieckiemu wezwać biskupów Królestwa, aby w oparciu o wytyczne Stolicy Apostolskiej w omawianej sprawie zajęły jednoznaczne stanowisko wobec rządu⁸⁹.

Ździtowiecki wykonując powyższe zlecenie przesłał 3 V 1906 r. biskupowi sandomierskiemu stosowną instrukcję⁹⁰. Ten zaś zgodnie z jej wskazówkami zwrócił się do rządu z postulatem, aby sprawa egzaminów z przedmiotów „rosyjskich” w jego uczelni duchownej została uregulowana na drodze porozumienia się z Kurią Rzymską⁹¹.

Ostatecznie problem nadzoru władz świeckich nad wykładami i egzaminami z przedmiotów „rosyjskich” w seminariach Królestwa Polskiego rozstrzygnięto za pomocą konwencji zawartej między Stolicą Apostolską i rządem rosyjskim 22 VII 1907 r.⁹² Na podstawie tego układu plan i program wykładów oraz egzaminów z języka rosyjskiego, historii Rosji i literatury rosyjskiej zatwierdzał biskup w porozumieniu z państwowymi władzami szkolnymi. Profesorów, wykładających te przedmioty, mianował również biskup za uprzednią zgodą rządu⁹³. Egzamin z tego zakresu odbywały się w obecności przedstawicieli władz rządowych⁹⁴. Prawo udzielania ocen na egzaminach posiadali wyłącznie profesorowie⁹⁵. Alumni promowani z niższego na wyższy kurs składali tylko egzamin ustne, a kończący seminarium — zarówno ustne jak i pisemne⁹⁶. Tematy do egzaminów pisemnych maturalnych wybierał biskup lub jego delegat⁹⁷.

⁸⁶ ArSd s. 338–339v. Por. WAPR p. 24 i 25 V 1905.

⁸⁷ ArSd s. 343 n. Por. Kubicki, jw.

⁸⁸ WAPR p. 25 V 1905.

⁸⁹ ArSd. 346 nn.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże s. 348 nn.

⁹² *Raccolta di concordati* Vol. 1 s. 1097 n.

⁹³ Tamże Vol. 1 § 1 s. 1097.

⁹⁴ Tamże Vol. 1 § 2 s. 1098.

⁹⁵ Tamże Vol. 1 § 3 s. 1098.

⁹⁶ Tamże Vol. 1 § 4 s. 1098.

⁹⁷ Tamże Vol. 1 § 5 s. 1098.

Odtąd nauczanie przedmiotów „rosyjskich” w seminarium sandomierskim odbywało się do końca roku szkolnego 1913/14 zgodnie z przepisami powyższej konwencji⁹⁸. Władza diecezjalna w Sandomierzu corocznie przysyłała do ministerstwa spraw wewnętrznych plany i programy przedmiotów „rosyjskich” wykładanych w miejscowej uczelni duchownej⁹⁹. Jednak poziom nauczania tych przedmiotów nie był zbyt wysoki¹⁰⁰. W celu usprawnienia ich nauczania minister spraw wewnętrznych zwrócił się 21 VII 1913 r. do biskupa sandomierskiego z żądaniem, aby zwiększono (w jego seminarium) z 10 do 14 tygodniową liczbę godzin lekcyjnych przeznaczonych na wykład przedmiotów „rosyjskich” oraz wykładano w języku rosyjskim historię powszechną¹⁰¹. Postulaty ministra nie zostały zrealizowane¹⁰², bowiem podczas zawieruchy I wojny światowej czynniki rządowe zrezygnowały wreszcie z próby podporządkowania sobie seminarium, kształcenia i wychowywania alumnów w duchu obostrzonych zasad józefinizmu oraz ich rusyfikacji.

⁹⁸ Świadczą o tym raporty przedstawicieli świeckich władz szkolnych biorących udział w egzaminach z przedmiotów „rosyjskich” w seminariach sandomierskich (zob. WAPR sygn. 388, Vol. 1–2).

⁹⁹ ArSd s. 368 nn. Akta alumnów seminarium duchownego (1903–1919) p. 18 V 1913.

¹⁰⁰ Świadczą o tym wspomniane w przypisie 98 raporty (por. BSewSd sygn. G 1389 s. 48 n.

¹⁰¹ ArSd ASemSd Akta alumnów seminarium duchownego (1903–1919) p. 21 IV 1913.

¹⁰² WAPR jw. Vol. 1 p. 7 V 1915. Por. AKGS, jw. p. 26 I 1914.

SANDOMIERZ SEMINARY AGAINST THE BACKGROUND OF POLITICAL AND ECCLESIASTICAL SITUATION IN THE POLISH KINGDOM (1841–1914)

Summary

Diocesan seminary in Sandomierz had been founded by biskop Adam Prosper Burzyński on account of the postulates included in bulla "Ex imposita Nobis" of Pape Pius VII, of 30 th June, 1818, concerned with the erection of Sandomierz diocese, and organization of its ecclesiastical school. Grand opening of the seminary took place on 7 th November 1820.

Sandomierz Seminary, like other ecclesiastical schools, shared the ups and downs of the Catholic Church in the Polish Kingdom. Both the efforts of the political authority, tending to the destruction of the Church autonomy on the Polish territories, and its Russifying ambitions, have a full reflection in the contemporary history of the seminary in Sandomierz.

In the attempt of invasive authorities towards subordination of Sandomierz seminary (in that period) three stages, that were conditioned by different political and ecclesiastical relations can be recognized. The first of them, (1841–1863), was the stage of increasing interference of Government circles into the inner seminary life. The second, (1863–1905), was the period of the fight the Church authorities with the invader, who attempted at comprehensive control and supervision over the seminary, and especially over the education and upbringing of alumni. Finally, the third (1905–1914), reflects the termination of the Russifying policy of tsar's authorities in the seminary.

In that period, the Apostolic See, having extremely important significance in the political and ecclesiastical history (of the period discussed), came out in the defence of the fundamental and essential rights of the Church in the field of upbringing and education of church youths in the Polish Kingdom, against the attempts and demands of the secular authority. Among others, the treaties that Roman Curia made with Russian government, (of 3 rd August 1847, 24 th December 1882, 2 nd April 1897 and 22 July 1907), in order to secure for seminaries the organization consistent with Church regulations, evidence it.